

Pensioen ver van je bed show?

Niet dus!

Studenten:

Rob Linssen 2103391
Danja Op 't Eijnde 2097261
Ilona van de Plas 2099566

Inhoudsdeskundigen:

Dhr. Van Aerts
Dhr. Schut

Eindhoven, 21 januari 2010

Voorwoord

Ter voorbereiding op onze afstudeerscriptie van de opleiding Financial Services Management hebben wij tijdens Project 70 deze scriptie geschreven voor de heer Beugelink van Chardes Pensioencommunicatie te Deventer www.chardes.nl. Gedurende Project 70 hebben wij onderzoek gedaan naar het pensioenbewustzijn van jongeren en hoe we dit kunnen verbeteren met behulp van de onderwijsinstellingen. De resultaten zijn verwerkt in dit verslag, dat beschrijft op welke manier onderwijsinstellingen kunnen bijdragen aan het pensioenbewustzijn van jongeren.

Ons onderzoek hebben wij beperkt tot de Fontys Hogescholen in Noord-Brabant. De resultaten hebben alleen betrekking op deze groep jongeren. Maar wij verwachten dat de mening van andere jongeren van HBO-niveau in Nederland niet anders zal zijn.

Onze dank gaat uit naar de medewerkers en studenten van de Fontys Hogescholen in Noord-Brabant. In het bijzonder willen wij onze inhoudsdeskundigen de heer van Aerts en de heer Schut bedanken voor de goede begeleiding. Ook onze opdrachtgever de heer Beugelink willen wij bedanken voor het ondersteunen van dit onderwerp en het samenwerken.

Terugkijkend op dit project, kunnen wij zeggen dat we een leuke en leerzame periode hebben gehad. Wij zijn ervan overtuigd dat we de ervaring en kennis die wij hebben opgedaan tijdens dit project kunnen gebruiken bij ons afstuderen.

Rob Linssen

Danja Op 't Eijnde

Ilona van de Plas

Eindhoven, 21 januari 2010

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting.....	5
Inleiding.....	6
1. Onderzoeksopzet.....	7
1.1 Onderzoeksdoel.....	7
1.2. Probleemstelling.....	7
1.3 Doelstellingen	7
1.4 Onderzoekvragen	8
1.5 Desk- en fieldresearch	8
2. Jongeren en pensioen	9
2.1 Doelgroep	9
2.2 Product	9
2.3 Hoe denken jongeren over pensioen?	10
2.4 De kennis van jongeren over pensioen	11
2.5 De kennis van man en vrouw over pensioen	11
3. Communiceren met jongeren	12
3.1 Communicatiemiddelen	12
3.2 Timing van communicatie	13
3.3 Betrokkenheid	13
4. De mening van student en docent	14
4.1 Studenten	14
4.1.1. Resultaten enquête	14
4.2 Docenten	18
4.2.1. Resultaten enquête	18
4.2.2. Interviews docenten en afdelingshoofden.....	21
5. Conclusies.....	22
6. Aanbevelingen.....	24
Literatuurlijst	25
Bijlage I	26
Bijlage II	28
Bijlage III	33

Bijlage IV	35
Bijlage V	39
Samenvattingen van de interviews met docenten en opleidingshoofden.	39
Interview Matty van Est afdelingshoofd van de afdeling MER	39
Interview Fred Nooijen docent bedrijfsmanagement MKB	40
Interview Nick Heijder teamleider Personeel & Arbeid	41
Interview Henk Maas docent aan het conservatorium	42

Samenvatting

Het is algemeen bekend dat jongeren nog niet bezig zijn met hun pensioen. Ook uit onderzoek blijkt dat de kennis over pensioen en de houding en het gedrag ten opzichte van pensioen bij jongeren onder de maat zijn. Het Nederlandse pensioenstelsel wordt echter gekenmerkt door de solidariteit tussen generaties. Actieve deelname van jongeren is daarbij van groot belang. Daarom is het van grote waarde dat men goed communiceert met jongeren. Op deze manier kun je bekijken hoe je jongeren het beste kunt benaderen en via welke weg je dit het beste kan doen.

De probleemstelling van dit rapport luidt:

“Wat kunnen Hogescholen bijdragen om HBO-studenten pensioenbewuster te maken?”

Uit de enquête die we hebben gehouden en uit ons vooronderzoek komt naar voren dat je de juiste informatie op het juiste moment aan jongeren moet verstrekken. Dit moet men voornamelijk doen op de ‘life events’, zoals het starten met een nieuwe baan. Deze momenten zijn goed om door middel van een persoonlijke benadering de jongeren te informeren over pensioenen.

De communicatiemiddelen die we aanbevelen, zoals voorlichting, hebben als doel de kennis over pensioenen bij jongeren te vergroten. Dit moet leiden tot een actievere houding en meer betrokkenheid. Uiteindelijk zal dit ertoe moeten leiden dat de jongeren over hun pensioen gaan nadenken, informatie gaan zoeken en eventueel aanvullende producten gaan afsluiten.

Inleiding

Jongeren zijn zich er steeds minder van bewust van het belang dat zij al pensioen opbouwen. Het pensioensysteem berust erop dat de actieve deelnemers werken voor de pensioengerechtigden en andersom; de solidariteit. Hierdoor is het van belang dat jongeren erop gewezen worden wat het belang is van pensioenopbouw voor nu en in de toekomst. Dit voorgaande verhaal was de kern van het inleidende college van de heer Beugelink.

Verder blijkt uit onderzoeken van verschillende instanties, zoals pensioenkijs.nl, dat jongeren maar ook volwassenen te weinig pensioenbewust zijn.¹ Zoals Achmea ook aangeeft, gaat het er om bij elke doelgroep een manier te vinden, waardoor mensen er wel geïnteresseerd in raken.² Volgens hen komt het pensioenbewustzijn met de jaren. Boven de veertig jaar vragen mensen zich namelijk wél af hoeveel ze later te besteden hebben, omdat ze steeds dichterbij de pensioengerechtigde leeftijd komen. Maar het is ook belangrijk dat jongeren op vroege leeftijd pensioenbewust zijn, zodat ze op tijd starten met sparen voor later. En dat ze zich ook bewust zijn van de gebeurtenissen die van invloed zijn op hun pensioen, zoals het veranderen van baan of gaan samenwonen.

Door deze berichtgevingen en het inleidende college vonden wij het van belang om onderzoek te doen naar hoe we deze jongeren pensioenbewuster maken. Een goede communicatie met deze doelgroep is moeilijk, maar van belang om dit probleem te kunnen oplossen. Wij willen gaan onderzoeken of jongeren op HBO-niveau ook daadwerkelijk niet bezig zijn met hun pensioen. Ook willen we bekijken wat zij belangrijk vinden en hoe men deze groep het beste op de hoogte kan brengen van deze noodzaak.

---

¹ http://www.ser.nl/~media/Files/Internet/Publicaties/Overige/2000_2010/2008/b26492/b26492_3.ashx

² http://www.achmea.nl/index.html#ID=/consumenten/artikelen/geld_voor_later/pensioenbewustzijn_komt_met_de_jaren

1. Onderzoeksopzet

Alvorens een onderzoek te beginnen, is het van belang de doelstelling van het onderzoek vast te stellen. Daarnaast wordt er een probleemstelling vastgesteld, die de aanleiding geeft voor het onderzoek. Deze probleemstelling bestaat uit een aantal onderzoeksvragen, die in dit rapport worden beantwoord.

1.1 Onderzoeksdoel

Het doel van het onderzoek is erachter te komen wat opleidingsinstituten (hogescholen) kunnen betekenen bij het oplossen van het probleem van het te lage pensioenbewustzijn van jongeren. Ons onderzoek heeft zich beperkt tot studenten van de Fontys Hogescholen in Noord-Brabant in de leeftijdscategorie van 17-25 jaar.

1.2. Probleemstelling

De probleemstelling luidt:

“Wat kunnen hogescholen bijdragen om HBO-studenten pensioenbewuster te maken?”

1.3 Doelstellingen

Voor dit onderzoek zijn de volgende doelstellingen en subdoelstellingen vastgesteld:

- Inzicht krijgen in de manier van communiceren met jongeren.
- Jongeren bewust maken van de noodzaak van een pensioen.
  - o Jongeren bereiken om over pensioen na te denken.
  - o Jongeren bewuster bezig laten zijn met hun toekomst.
- Kennis over pensioen vergroten bij jongeren.

1.4 Onderzoeksvragen

De probleemstelling is opgelost door het beantwoorden van enkele onderzoeksvragen. Deze onderzoeksvragen zijn onderverdeeld in meerdere subvragen.

De onderzoeksvragen zijn:

- Wat zijn de kennis, de houding en het gedrag van jongeren ten opzichte van pensioen?
- Welke communicatiemiddelen past het beste bij de communicatie met jongeren?
- Op welk moment moet men jongeren stimuleren om na te denken over pensioen?

1.5 Desk- en fieldresearch

De informatie voor het onderzoek is verkregen door desk- en fieldresearch. Bij de informatie uit het deskresearch is gebruik gemaakt van literatuur, artikelen en internet.

In het verleden zijn al enkele onderzoeken gedaan naar het thema pensioen en jongeren. De resultaten van deze onderzoeken zijn gebruikt voor dit onderzoek.

Het fieldresearch bestond ondermeer uit het houden van interviews met docenten of opleidingsdirecteuren binnen de Fontys Hogescholen. Verder hebben wij enquêtes afgenomen bij medewerkers en studenten van de Fontys Hogescholen.

2. Jongeren en pensioen

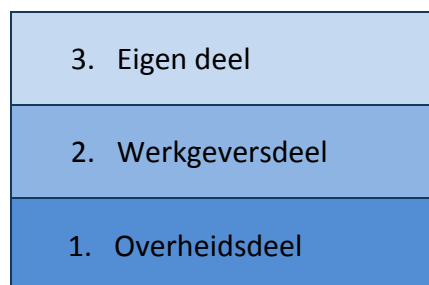
Om tot een goed onderzoek te komen, is het noodzakelijk onderzoek te doen naar de doelgroep (jongeren) en het product (pensioen). Het is hierbij van belang om erachter te komen wie de doelgroep is en wat hun interesses zijn.

2.1 Doelgroep

Dit onderzoek is gericht op HBO-studenten aan de Fontys Hogescholen in Noord-Brabant. Deze groep heeft een aantal specifieke kenmerken, waarmee rekening gehouden moet worden in de communicatie: interesses, kennis over pensioen, houding en gedrag ten opzichte van pensioen. In de volgende paragrafen worden deze kenmerken beschreven.

2.2 Product

Pensioen is een uitkering die men ontvangt wanneer het inkomen wegvalt doordat men stopt met werken, overlijdt of arbeidsongeschikt raakt. Voor deze onderdelen geldt dat de meeste Nederlandse werknemers pensioen kunnen ontvangen uit drie bronnen, namelijk de overheid (wet), de werkgever (het pensioenfonds) en eventuele privévoorzieningen. Het Nederlandse pensioenstelsel wordt daarom wel het '3 pijler-stelsel' genoemd (zie fig. 1).

Figuur 1. Nederlands pensioenstelsel

De eerste laag van het pensioenstelsel is het overheidsdeel van het pensioen, zoals AOW, ANW en WIA/WGA. Dit deel is de wettelijke basis van het pensioen. De hoogte van deze basisvoorzieningen is afhankelijk van verschillende factoren, zoals leefsituatie, inkomen en arbeidsjaren. Deze regeling wordt gefinancierd door middel van het omslagstelsel. In een omslagstelsel betaalt de huidige beroepsbevolking voor de voorzieningen van de huidige generatie pensioenontvangers.

De tweede laag van het pensioenstelsel is het pensioen dat de werknemer bij zijn werkgever opbouwt, dit is collectief geregeld in een pensioenfonds of bij een verzekeraar. Hoewel er grote verschillen zijn tussen de regelingen geldt voor alle pensioenregelingen dat je de mogelijkheid krijgt om een aanvullend pensioen op te bouwen.

De derde laag van het pensioenstelsel is het pensioen dat de particulier zelf opbouwt. Dit kan via beleggen, sparen of via een particuliere verzekering.³

2.3 Hoe denken jongeren over pensioen?

Jongeren vinden pensioen een ingewikkeld onderwerp. En vaak is men hier ook niet echt mee bezig. Uit het onderzoek 'Levenshoop, de levensloop van jongeren' van NetPanel blijkt dat jongeren zich weliswaar bezighouden met plannen voor de toekomst. Maar dat zijn plannen op de kortere termijn, zij komen vaak niet toe aan hun langetermijnplanning. Ze zijn vooral vaak bezig met actuele onderwerpen. Wat nu speelt zoals opleiding, carrièreplanning en zoeken van een (nieuwe) baan. Hierdoor zijn zij ook in beperkte mate bezig met onderwerpen in de verre toekomst zoals pensioen.⁴

Verder wordt het pensioen in het algemeen als ingewikkeld beschouwd. Ook heerst er een 'financieel analfabetisme' omdat men zich er niet mee bezighoudt. Daarnaast is het nog ingewikkelder gemaakt door de overheid. Bovendien is de communicatie over pensioenen niet aansprekend en wordt het als vanzelfsprekend beschouwd dat het pensioen geregeld wordt door de werkgever.⁵

Ook vinden jongeren dat het pensioen collectief goed geregeld is in Nederland, waardoor ze hier zelf weinig omkijken naar hebben. Onder jongeren leeft nog sterk het idee dat de overheid, het pensioenfonds en de werkgever voor een goede oude dag zorgen. Hierdoor hebben jongeren nauwelijks betrokkenheid (zie subparagraaf 3.3).

ABP heeft zich met dit probleem, dat jongeren niet algeheel pensioenbewust zijn, bezig gehouden door in 2008 een 'Pension Battle' te organiseren onder jongeren. Om er zo achter te komen hoe ABP het beste met jongeren kan communiceren over pensioen. Deze 'Pension Battle' hield in dat jongeren hun inzicht gaven over hoe ABP ervoor kan zorgen dat jongeren tot 35 jaar interesse tonen voor de online pensioencheck. Hier kwam naar voren dat jongeren meer virtuele sociale netwerken (bijv. Hyves) willen inzetten. De informatie die verstrekt wordt aan jongeren moet eenvoudig en duidelijk zijn.

Uit deze 'Pension Battle' is naar voren gekomen dat je het pensioenbewustzijn van jongeren wel kunt stimuleren, maar dat je daarbij niet altijd dezelfde communicatiemiddelen moeten gebruiken. Binnen de pensioenboodschap zitten nog vaak veel moeilijke termen waar jongeren veel moeite mee hebben. Hierdoor is op dit gebied nog een lange weg te gaan volgens Joep Jacobs, marketing manager bij ABP.⁶

---

³ <http://www.vragenoverpensioenen.nl/>

⁴ Erf, S. van der (2003). *Levenshoop van jongeren*. Amsterdam: Netpanel/Ruigrok MC, in opdracht van FNV

⁵ http://www.ser.nl/~media/Files/Internet/Publicaties/Overige/2000_2010/2008/b26492/b26492.ashx

⁶ <http://www.pensioenpower.nl/de-slag-om-jongeren.html>

2.4 De kennis van jongeren over pensioen

Uit onderzoek van pensioenkijker.nl is gebleken dat de helft van de jongeren niet op de hoogte is van zijn of haar pensioen. Driekwart van de jongeren heeft zich nog nooit actief met de vraag 'waar ze later van gaan leven' beziggehouden. Dit komt omdat jongeren het pensioen als een 'ver van hun bed show' beschouwen en dat het goed geregeld wordt. Uit dit onderzoek blijkt ook dat de kennis van jongeren over het pensioen minimaal is. Deze kennis moet volgens jongeren overgebracht worden door de werkgever, de overheid en de pensioenfondsen. Zij zien deze verantwoordelijkheid niet bij de scholen en opleidingen liggen.⁷

Jongeren hebben nauwelijks belangstelling voor pensioen. Ze ervaren het als een saai en ingewikkeld onderwerp. Vaak vinden jongeren pensioen iets voor de toekomst en hierdoor maken jongeren zich op dit moment niet druk. Anderzijds is de belangstelling onder jongeren niet groot omdat werknemers vaak niet hoeven om te kijken naar hun pensioen, omdat het automatisch via de werkgever is geregeld.⁸

2.5 De kennis van man en vrouw over pensioen

Hoewel de economische zelfstandigheid van vrouwen de laatste jaren behoorlijk toeneemt, is daar op pensioengebied nog weinig van te merken. Dit blijkt uit een onderzoek van CentERdata. Daaruit blijkt dat maar één op de acht vrouwen goed op de hoogte is van hun inkomen op de oude dag. Slechts een kwart van de vrouwen vraagt zich weleens af over hoeveel zij ter beschikking hebben na hun pensionering. Bij mannen is ook maar één op de acht op de hoogte van hun pensioen. Wel stelt een derde zich de vraag waarvan zij na hun pensioen moeten rondkomen.⁹

---

⁷ <http://www.pensioenkijker.nl/documenten/persberichten/jaarverslag2005.pdf>

⁸ Schrijnemaekers en Tor van (2005). *Pensioen begint nu, niet op je 65e!*. Heerlen in opdracht van ABP

⁹ www.pensioenkijker.nl/.../Persbericht%20Congres%2020%20april.doc

3. Communiceren met jongeren

Om pensioen meer onder de aandacht te brengen van jongeren is het belangrijk te weten hoe jongeren communiceren. Als je dat weet kun je gemakkelijker deze doelgroep bereiken.

3.1 Communicatiemiddelen

Bij de communicatie met jongeren moet men rekening houden dat zij de massamedia als tv en radio nog veel gebruiken, echter zal door de passieve houding van de jongeren bij deze media de gegeven informatie niet worden opgenomen. Radio en tv zijn naast tijdschriften, affiches e.d. alleen geschikt wanneer jongeren naar informatie van onderwerpen op zoek zijn. Internet wordt een steeds belangrijk medium voor jongeren. Het voordeel hiervan is dat het op alle momenten bereikbaar is. Ook kun je de verschillende media combineren. Jongeren houden van dingen uitzoeken, en doordat het internet interactief is, wordt dit vaak duidelijker en beter door hun geïnterpreteerd.

Naast het internet, zijn vrienden van jongeren de belangrijkste informatiebron. Dit komt omdat vrienden als meer betrouwbaar worden gezien. Ze hebben namelijk geen belang om je te beïnvloeden en kunnen het bovendien op een begrijpelijke manier uitleggen. Dit blijkt uit het onderzoek 'Youth Builds Europe'; een initiatief van CJP.¹⁰

Zoals al in hoofdstuk 2 besproken is uit het onderzoek van ABP gebleken dat jongeren graag via virtuele sociale netwerken (bijv. Hyves) bereikt worden. Verder blijkt uit hetzelfde onderzoek dat jongeren graag de feiten en gevolgen zien via digitale media.¹¹

Verder is door stagiaires bij ABP een onderzoek gedaan naar hoe ze jongeren tot 35 jaar beter kunnen bereiken. Tijdens dit onderzoek heeft er een groepsdiscussie plaatsgevonden waar jongeren hun mening gaven over de ideeën van de onderzoekers. Hieruit kwam naar voren dat jongeren interesse hebben in een informatiepakket waaruit de informatie naar voren komt die voor de klant op dat moment van belang is. Verder bleek er vraag naar een website die speciaal voor jongeren is gebouwd, waarbij van belang is dat de synoniemen goed en makkelijk uitgelegd worden. Ook blijkt uit hetzelfde onderzoek dat jongeren een persoonlijk gesprek waarderen. Zo kunnen ze interactief inspelen op de problemen die zij ondervinden met betrekking tot pensioenen. Op deze manier leeft het onderwerp meer en zullen jongeren zich meer betrokken voelen.¹²

¹⁰ <http://www.frankwatching.com/archive/2005/05/30/jongeren-worden-niet-warm-of-koud-van-massamedia/>

¹¹ <http://www.pensioenpower.nl/de-slag-om-jongeren.html>

¹² Schrijnemaekers en Tor van (2005). *Pensioen begint nu, niet op je 65^e!*. Heerlen in opdracht van ABP

3.2 Timing van communicatie

Gezien de lage kennis en non-interesse in pensioen door jongeren is de timing waarop men jongeren informatie verstrekt belangrijk. Door de juiste informatie op het goede moment te verstrekken zullen jongeren deze meer opnemen en serieuzer nemen. Volgens Bridgevest zijn life events goede momenten om jongeren te voorzien van informatie over pensioen.¹³ Life events zijn momenten in het leven van een persoon waardoor veranderingen in de pensioensituatie kunnen ontstaan. Life events voor jongeren kunnen zijn: de start van een nieuwe baan, samenwonen of trouwen, de geboorte van een eerste kind. In dit verslag staat alleen de life event de start van een nieuwe baan centraal, omdat deze voor een student over het algemeen als eerste aan bod komt.

3.3 Betrokkenheid

Een hogere betrokkenheid bij het onderwerp pensioenen zal de interesse van jongeren voor dit onderwerp verhogen. Wanneer jongeren het belang van een goed pensioen zouden inzien, zouden ze ook de risico's inzien en daardoor meer betrokkenheid gaan tonen. Veel mensen kiezen een pensioenproduct op basis van kennis of gevoel. Als men beslist op basis van kennis, dan is de betrokkenheid groot. De betrokkenheid is laag wanneer men gevoelsmatig beslist.

Hieronder bespreken we de huidige situatie, de gewenste situatie en de meest ideale situatie. Deze situaties zijn uit een onderzoek van twee studenten overgenomen.

Huidige situatie

In de huidige situatie is er nauwelijks sprake van betrokkenheid. Dit is voornamelijk te wijten aan het lage kennisniveau.

Jongeren beoordelen pensioen voornamelijk op basis van verkeerde kennis, waardoor het gevoel overheerst. Jongeren vinden pensioen nu nog niet belangrijk, omdat ze denken dat het iets is voor de toekomst. Daarnaast gaan ze er vanuit dat de werkgever en het pensioenfonds alles goed regelt.

Gewenste situatie

Gezien de huidige situatie is men tevreden als jongeren in de nabije toekomst meer pensioenbewust worden. Nu ligt het gewenste niveau van betrokkenheid lager dan het meest ideale niveau.

Meest ideale situatie

Pensioen is een product waarbij een hoge betrokkenheid noodzakelijk is. In de meest ideale situatie zouden jongeren erg betrokken zijn bij de opbouw van hun pensioen. Dit betekent dat jongeren continu op de hoogte zijn en gebracht willen worden over hun pensioen en ontwikkelingen binnen de pensioenwereld.

---

¹³ http://www.bridgevest.com/content_Pensioencommunicatie.xml

4. De mening van student en docent

Gezien het feit dat jongeren steeds meer pensioenonbewust zijn, zoals uit voorgaande hoofdstukken blijkt, hebben we besloten om enquêtes te houden. Op deze manier krijgen we een globaal inzicht over hoe de HBO-studenten aan de Fontys Hogescholen in Noord-Brabant denken over deze pensioenonbewustheid. Om een beter inzicht te krijgen hoe de pensioenbewustheid van jongeren verbeterd kan worden door middel van het onderwijs, hebben we docenten geënuquêteerd en geïnterviewd. Door interviews af te nemen bij docenten en afdelingshoofden probeerden we op deze manier meer verdieping te krijgen voor wat de school kan betekenen om dit probleem op te lossen.

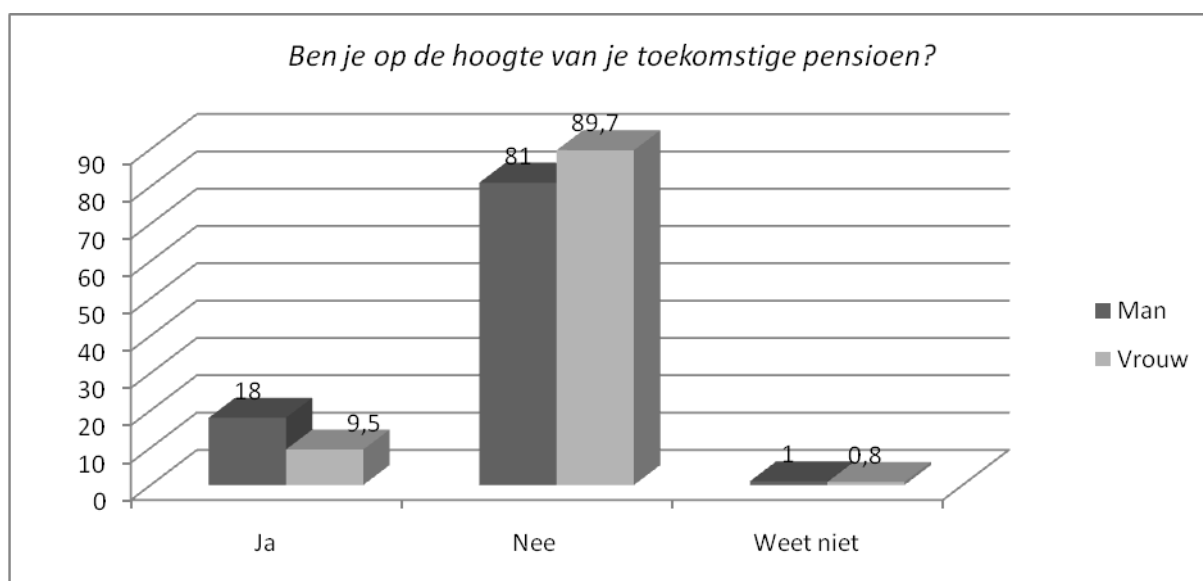
4.1 Studenten

Zoals hierboven beschreven, hebben wij bij de studenten een enquête afgenomen. Deze kunt u vinden in bijlage I. De algemene resultaten uit deze enquête vindt u in bijlage II. De belangrijkste resultaten zullen wij in de komende subparagraaf bespreken.

4.1.1. Resultaten enquête

Een paar opvallende conclusies zijn uit de enquête gekomen. Hieronder zullen deze besproken worden.

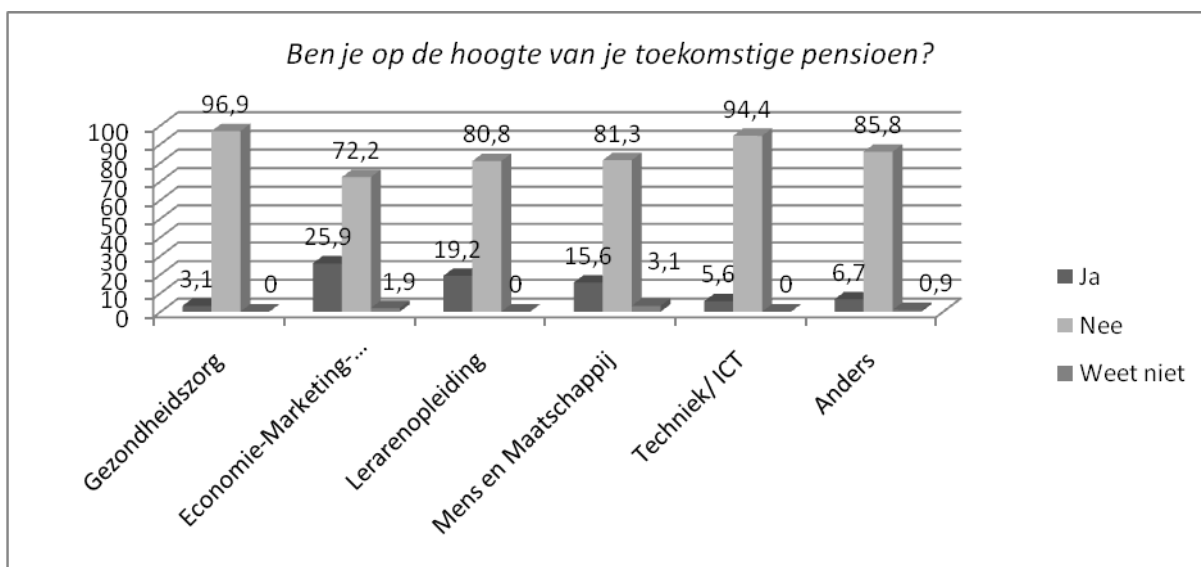
Uit de enquête blijkt dat slechts 18,0% van de mannen op de hoogte is van hun toekomstige pensioen. Dit percentage zoekt in ieder geval weleens wat uit met betrekking tot hun pensioen. Schrikbarend is dat vrouwen nog minder op de hoogte zijn dan mannen, met een percentage van 9,5% (zie figuur 2).

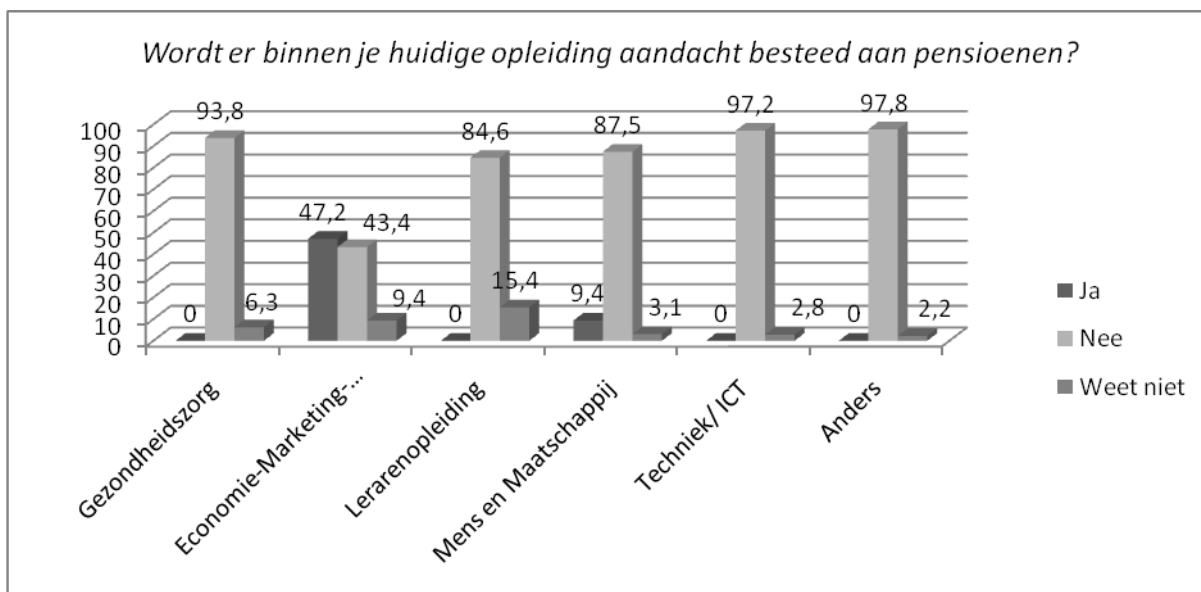
Figuur 2.

Wat verder opvalt is dat naast de opleidingen die vallen onder Economie-Marketing-Rechten met 25,9%, ook de Lerarenopleidingen met 19,2% en de opleidingen die vallen onder Mens en Maatschappij met 15,6% op de hoogte zijn van hun toekomstige pensioen (zie figuur 3) .

Dit, terwijl er binnen de huidige opleiding volgens de Lerarenopleidingen 0% aandacht wordt besteedt aan pensioenen. In tegenstelling tot de opleidingen die behoren onder Economie-Marketing –Rechten met 47,2% en Mens en Maatschappij met 9,4% (zie figuur 4).

Figuur 3.

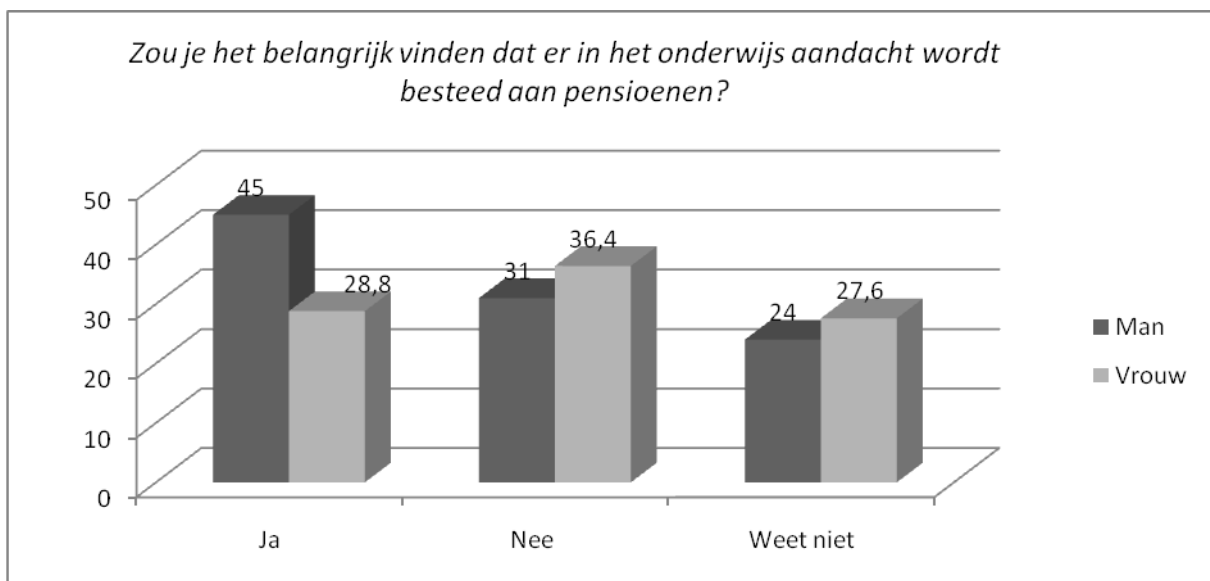
Figuur 4.

Wat ook opvalt is dat 45,0% van de mannen graag zou willen dat er op school aandacht besteed wordt aan pensioenen. Dit in tegenstelling tot 28,8% van de vrouwen (zie figuur 5). Zij geven als belangrijkste reden op dat het belangrijk is voor de toekomst dat hier aandacht aan besteed wordt op school. Maar ook dat ze doordat er op school niets of vrij weinig aandacht aan besteed wordt, men er ook geen kennis van heeft.

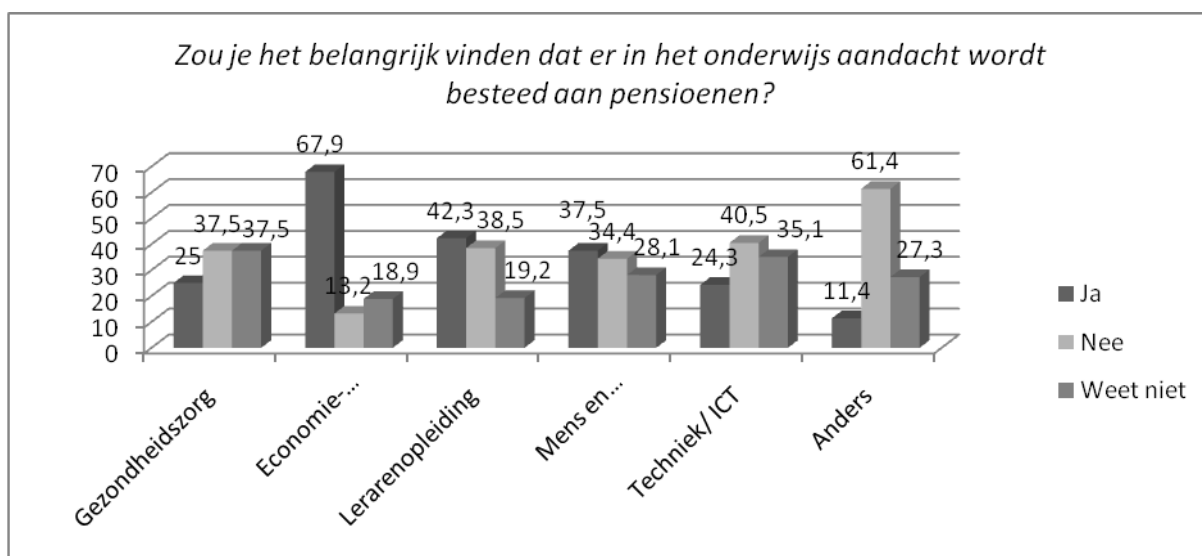
De redenen die gegeven worden om op school geen aandacht te besteden aan pensioenen zijn:

- als men het een belangrijk onderwerp vindt dat men dan zelf wel informatie opzoekt via het internet,
- het is een onderwerp dat voor later van belang is en men ziet dat later wel, en
- ook dat het onderwerp pensioenen niet past binnen de opleiding.

Wat betreft de verschillende studierichtingen valt er op, dat er overal vraag is naar aandacht voor pensioenen binnen het onderwijs (zie figuur 6).

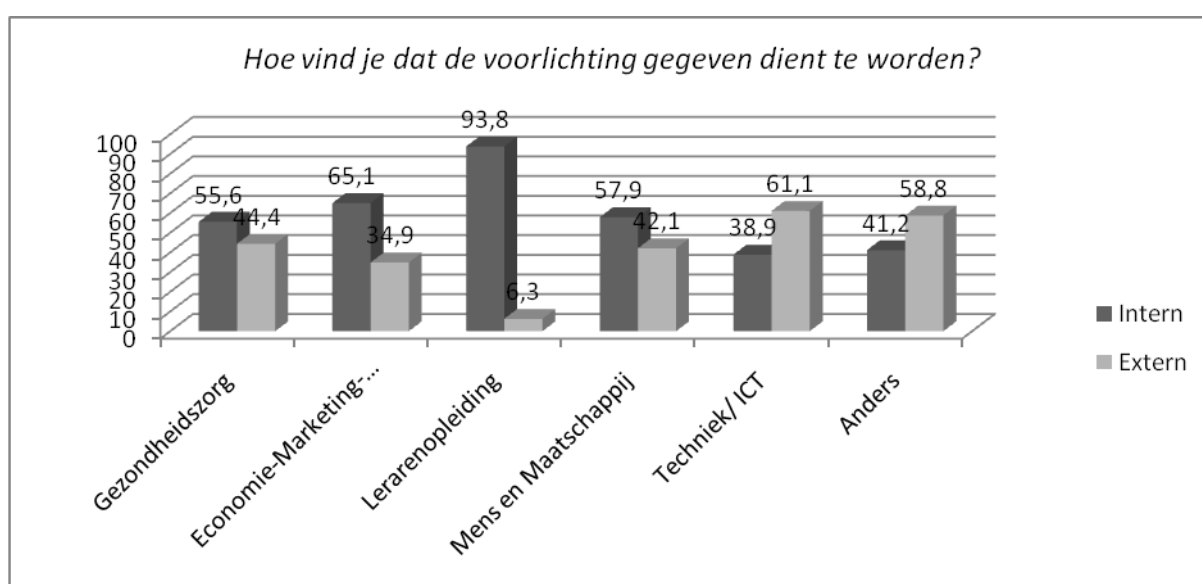

Figuur 5.

Figuur 6.

Voorlichting is volgens de jongeren de beste methode om pensioenen onder de aandacht te brengen; 74% zegt dat. De voorlichting dient, volgens de grote meerderheid, intern te worden gegeven, namelijk 59%. Wat hierbij opvalt, is dat de opleidingen die vallen onder Techniek respectievelijk Anders hiervan afwijken. Zij hebben liever dat een externe partij voorlichting geeft over pensioenen (zie figuur 7).

Figuur 7

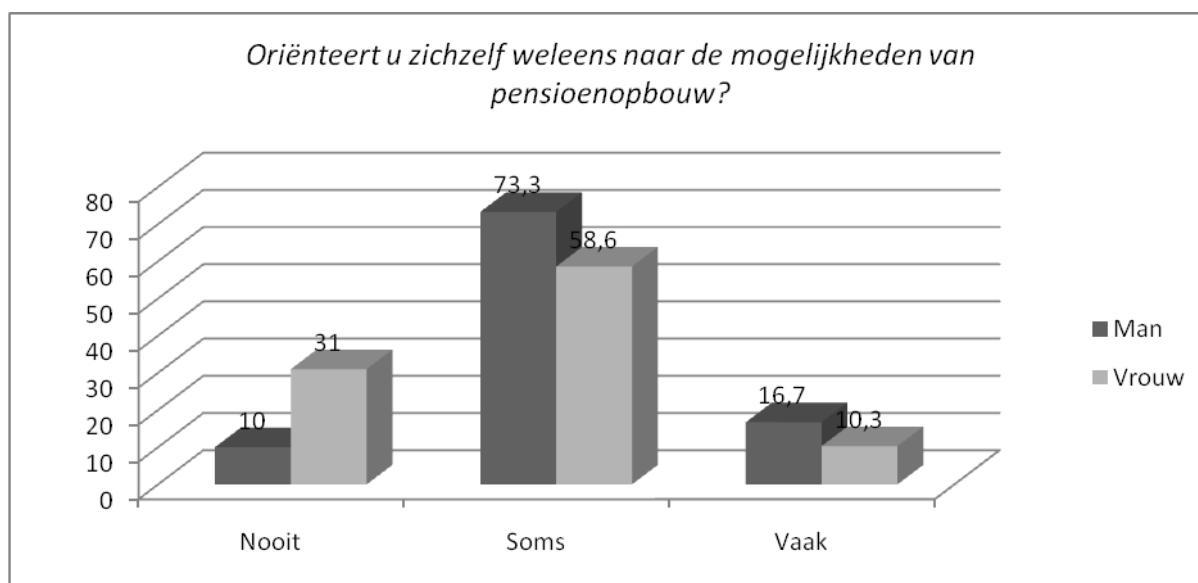
Hierbij valt op dat als een externe partij voorlichting moet geven over pensioenen dat de grote meerderheid met 51% kiest voor een pensioencommunicatiebedrijf. Ook dient de voorlichting gegeven te worden aan het einde van de opleiding. Dit vindt namelijk 83% van de jongeren. Ten slotte vindt 66% van de jongeren het genoeg dat de voorlichting 1x per jaar gegeven wordt.

4.2 Docenten

Zoals beschreven in het inleidend stuk van dit hoofdstuk hebben wij onder docenten een enquête afgenomen. Deze kunt u vinden in bijlage III. De resultaten uit deze enquête vindt u in bijlage IV. De belangrijkste resultaten zullen wij in subparagraaf 4.2.1. bespreken. De interviews die we hebben afgenomen ter verdieping van de enquêtes kunt u terugvinden in bijlage V. De conclusie uit deze interviews vindt u in subparagraaf 4.2.2.

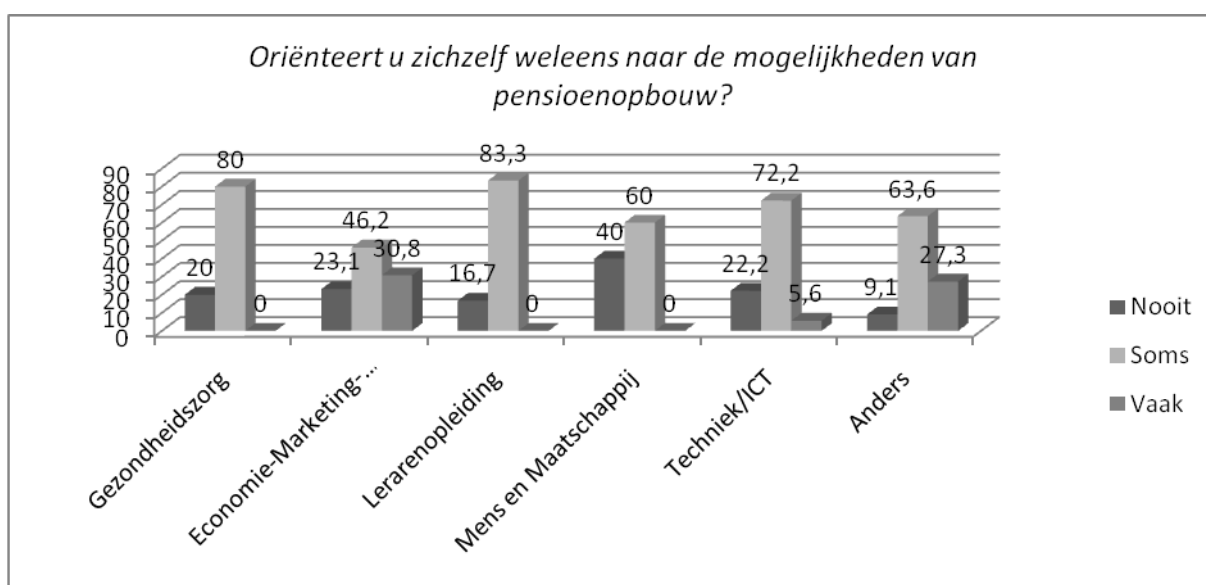
4.2.1. Resultaten enquête

Uit de enquête blijkt dat van de mannelijke docenten 73,3% zich soms en 16,7% zich vaak oriënteert naar de mogelijkheden van pensioenopbouw. Dit in tegenstelling tot de vrouwelijke docenten waarvan 58,6% zich soms en 10,3% zich vaak oriënteert naar de mogelijkheden van pensioenopbouw. Vrouwen houden zich dus minder bezig met hun pensioenopbouw dan mannen. (zie figuur 8)

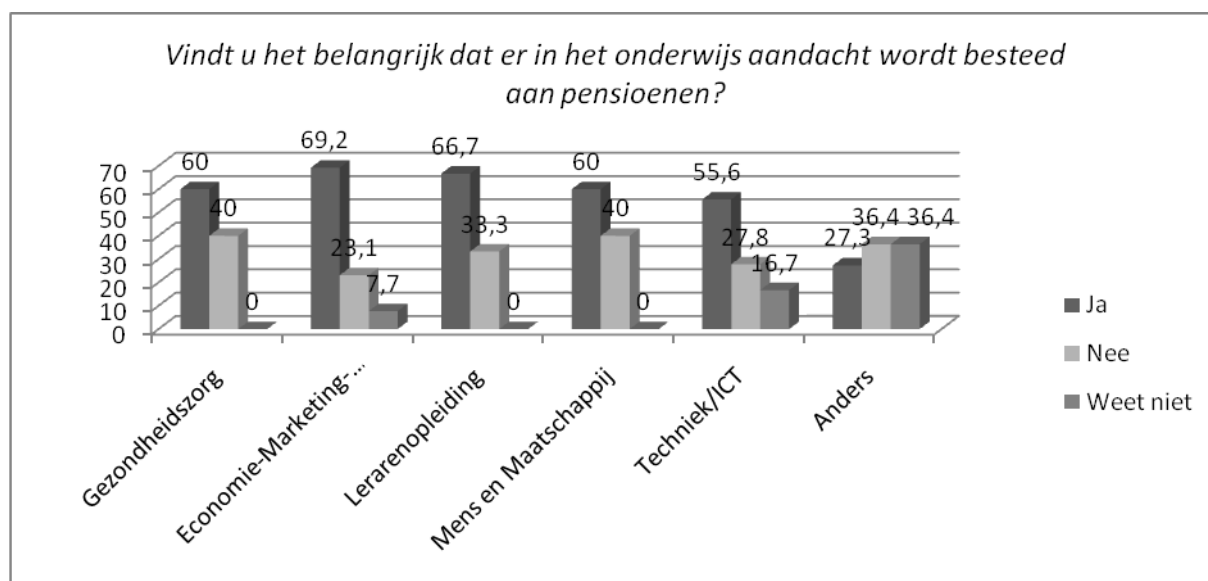
Figuur 8.

Als je dan kijkt naar de verschillende studierichtingen zie je duidelijke verschillen. Het valt hierbij op dat docenten van de opleidingen die vallen onder Gezondheidszorg, Lerarenopleiding en Mens en Maatschappij zich niet vaak oriënteren naar de mogelijkheden van pensioenopbouw. Over de gehele linie van alle opleidingen kun je afleiden dat het grote gedeelte van de docenten zich soms oriënteert naar de mogelijkheden van de pensioenopbouw. Ook valt het op dat van de docenten, die lesgeven op de opleidingen die vallen onder Mens en Maatschappij, 40% zich nooit oriënteert naar de mogelijkheden van pensioenopbouw. Dit percentage ligt beduidend hoger dan de percentages van de andere studierichtingen dat zich nooit oriënteert naar de mogelijkheden van de pensioenopbouw (zie figuur 9).

Figuur. 9.

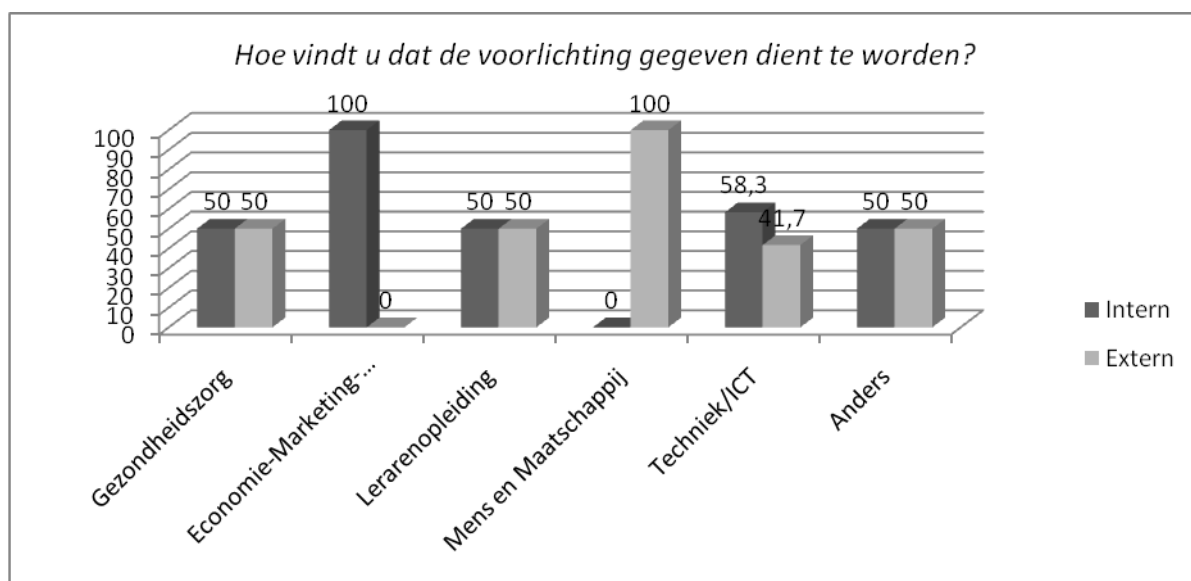
Bovendien denkt 73% van de docenten dat hun studenten niet het belang van pensioenopbouw inzien. Verder blijkt uit de enquête onder docenten dat zij het over het algemeen belangrijk vinden dat er in het onderwijs aandacht wordt besteed aan pensioenen; 55,2% vindt dit belangrijk. Opvallend hierbij zijn, de opleidingen die vallen onder de categorie Anders. Daar vinden de docenten het niet zo van belang óf weten ze niet of ze het van belang vinden (zie figuur 10).

Figuur. 10.

50% van de docenten vindt het geven van voorlichting de beste manier van aandacht geven aan pensioenen binnen het onderwijs. De mening of de voorlichting over pensioenen intern of extern gegeven moeten worden, verschilt per studierichting. De grote meerderheid (58,1%) vindt dat de voorlichting door een interne partij moet plaatsvinden.

Echter opvallend per studierichting is, dat de meningen binnen de studierichting Gezondheidszorg, Lerarenopleiding en Anders precies verdeeld zijn. Ook opvallend is dat er binnen de studierichting Economie-Marketing-Rechten en Mens en Maatschappij alle docenten van dezelfde opleiding het eens zijn over door welke partij het gegeven moet worden. De studierichting Economie-Marketing-Rechten vindt dat de voorlichting door een interne partij gegeven dient te worden, in tegenstelling tot de studierichting Mens en Maatschappij die vindt dat dit door een externe partij moet worden gedaan (zie figuur 11)

Figuur. 11.

Indien ervoor gekozen zou worden om de voorlichting van pensioenen door een externe partij te laten plaatsvinden, gaat de voorkeur van docenten met 66% uit naar een pensioencommunicatiebedrijf. Daarnaast vindt de overgrote meerderheid van de docenten met 82% dat de voorlichting plaats moet vinden aan het einde van de opleiding. Ook 74% van de docenten vindt dat als de voorlichting 1x per jaar gegeven wordt, dit voldoende is.

4.2.2. Interviews docenten en afdelingshoofden

Uit de interviews is gebleken dat alle docenten en opleidingshoofden bekend zijn met het probleem dat jongeren niet pensioenbewust zijn. Over het algemeen zijn ze met andere activiteiten bezig in hun studententijd, zoals uitgaan, op kamers gaan e.d.

De mening over wat de school kan doen om jongeren pensioenbewuster te maken verschilt. Zo is er het idee om een sollicitatietraining in te voeren op alle opleidingen. Verder zou het opgenomen kunnen worden in het lesprogramma van de opleidingen waar een gedeeltelijke financiële achtergrond in voorkomt. Ook is het mogelijk om het facultatief via een minor of voorlichting te geven. Of dit intern of extern moet gebeuren, daarover zijn de meningen verdeeld. Wel zijn ze het allemaal eens dat de eventuele activiteit in het laatste jaar gegeven moet worden. Daarnaast is er ook een voorstel om dit in de schoolperiodes te herhalen.

Ten slotte zijn ze allemaal van mening dat de school niet verantwoordelijk is voor het probleem dat jongeren niet pensioenbewust zijn. Zij vinden dat scholen al genoeg taken hebben en beschouwen dit niet tot hun primaire taak.

5. Conclusies

De conclusies die we kunnen trekken uit dit onderzoek is, dat jongeren nauwelijks kennis hebben over pensioen. Dit blijkt uit het feit dat jongeren pensioen nog te vaak associëren met inkomen vanaf het 65^e levensjaar. Ook denken jongeren dat ze voor zichzelf sparen. Tevens blijkt dat jongeren nauwelijks belangstelling hebben voor pensioen, omdat het in de verre toekomst ligt. Dit blijkt ook uit de enquête die we onder studenten hebben afgenomen.

Een goed moment om jongeren te bereiken, is de tijd wanneer jongeren een nieuwe levensfase tegemoet gaan, zoals een start van een nieuwe baan. Deze momenten noemt men 'life events'. Zoals verder uit ons onderzoek blijkt is dat jongeren steeds minder geraakt worden door de traditionele media. Internet is het belangrijkste medium om jongeren te bereiken. Jongeren willen namelijk op een snelle manier de juiste informatie vinden. De website moet daarom geen lappen tekst bevatten om jongeren te inspireren, maar juist veel beeldmateriaal. Bovendien blijkt dat jongeren het heel erg waarderen als men op een persoonlijke manier wordt benaderd. Dit lijkt volgens ons ook een goede manier om jongeren op school te benaderen. Ook is het belangrijk dat als je communiceert met jongeren dat je de informatie overbrengt op een manier die jongeren begrijpen. Je moet proberen in hun beleving te blijven.

Wat verder in onze enquête is opgevallen, is dat mannen meer interesse tonen in het onderwerp pensioenen dan vrouwen. Dit is in overeenstemming met een onderzoek dat is gedaan door CentERdata. Echter hebben wij hiervoor geen verklaring kunnen vinden.

Uiteindelijk kunnen we zeggen zoals blijkt uit ons onderzoek dat jongeren inderdaad niet bewust bezig zijn met hun pensioen. Ze zijn op dat moment bezig met andere activiteiten. Wel heeft een deel van de jongeren die wij ondervraagt hebben aangegeven dat ze interesse hebben in een voorlichting vanuit school. Dit wordt ook zo ondersteund onder de docenten. Deze voorlichting kan aangesterkt en duidelijk gemaakt worden voor jongeren door beeldmateriaal en geen jargon te gebruiken. Ter ondersteuning van deze voorlichting kan er een internetsite opgericht kunnen worden waar jongeren terecht kunnen voor informatie en met hun vragen. Op deze manier begrijpen jongeren het voor hun zo 'moeilijke' pensioenproduct makkelijker. Door interne specialisten van scholen te gebruiken zal men geen problemen krijgen met belangenverstrengelingen, want het blijkt dat anders vanuit school hier niet positief op gereageerd wordt. Uit onderzoek blijkt dat er een voorkeur is voor voorlichting die eenmalig in het laatste jaar plaatsvindt. Op dat moment zit men het dichtste bij de eerste life event dat van belang is bij het opbouwen van pensioen, namelijk het toetreden tot de arbeidsmarkt.

Wij kunnen voor ons onderzoek geen representatief resultaat geven, omdat we 227 studenten van de Fontys Hogescholen in Noord-Brabant hebben geënquêteerd. Ook hebben we 59 docenten geënquêteerd en 4 interviews gehouden ter verdieping. We kunnen dus aan de hand van onze conclusies geen representatief resultaat geven. Wel verwachten we dat de resultaten en aanbevelingen ook kunnen worden toegepast op andere Hogescholen.

6. Aanbevelingen

- Een voorlichting geven door interne specialisten van de scholen. Interne specialisten geven hiervoor de voorkeur, omdat zo belangenverstrengeling voorkomen kan worden.
- In deze voorlichting concrete voorbeelden geven met situaties waarin men terecht kan komen als men geen goed pensioen heeft opgebouwd.
- Gebruik geen jargon, zodat de informatie te begrijpen is door de jongeren.
- Geef deze voorlichting in het laatste jaar; net voordat jongeren de school verlaten.
- Voor op de korte termijn zal deze voorlichting facultatief aangeboden worden. De weg om het verplicht in het lesprogramma zal een langdurig proces zijn en wellicht niet haalbaar. Jongeren zijn gevoelig voor facultatieve voorzieningen. Om jongeren hiervoor te inspireren, zal de voorlichting aantrekkelijk gemaakt moeten worden.
- Zet internet in bij de communicatie met jongeren. Zorg voor een landelijke bekende website die door scholen wordt promoot, zodat jongeren de informatie en vragen die ze willen stellen, ook online aantreffen respectievelijk kunnen stellen. Gebruik op deze website veel beeldmateriaal om de website te verlevendigen en de teksten te ondersteunen.
- Speel in op life events. Bij jongeren is de eerste life event na hun studie die betrekking heeft op pensioen, de start van een nieuwe baan. Geef jongeren informatie die voor dat moment relevant is en niet al te lange tijd van te voren. Dit betekent in het laatste schooljaar net voordat ze gaan afstuderen.

Literatuurlijst

Literatuur

Jansen J.C.G.M. (2004), *Professioneel communiceren*. 1ste druk. Noordhoff Uitgevers B.V.

Onderzoeksrapporten

Schrijnemaekers en Tor van. (2005). *Pensioen begint nu, niet op je 65^e!*. Heerlen in opdracht van ABP

Erf, S. van der (2003). *Levenshoop van jongeren*. Amsterdam: Netpanel/Ruigrok MC, in opdracht van FNV

Websites

Geraadpleegd in de periode 30 november 2009 – 21 januari 2010

www.ser.nl

www.achmea.nl

www.vragenoverpensioenen.nl

www.pensioenpower.nl

www.pensioenkijker.nl

www.frankwatching.com

www.bridgevest.com

www.pensioenbewustzijn.nl

Bijlage I

Enquête voor studenten

1. Wat is je geslacht?
  - Man
  - Vrouw

2. Welke studierichting volg je?
  - Gezondheidszorg
  - Economie- marketing- rechten
  - Lerarenopleidingen
  - Mens en maatschappij
  - Techniek
  - Anders, namelijk .....

3. In welk studiejaar zit je?
  - 1^e jaar
  - 2^e jaar
  - 3^e jaar
  - 4^e jaar

4. Ben je op de hoogte van je toekomstige pensioen?(zoals zoek je dingen uit m.b.t. uw pensioen?)
  - Ja
  - Nee
  - Weet niet

5. Wordt er binnen je huidige opleiding aandacht besteed aan pensioen?
  - Ja
  - Nee
  - Weet niet

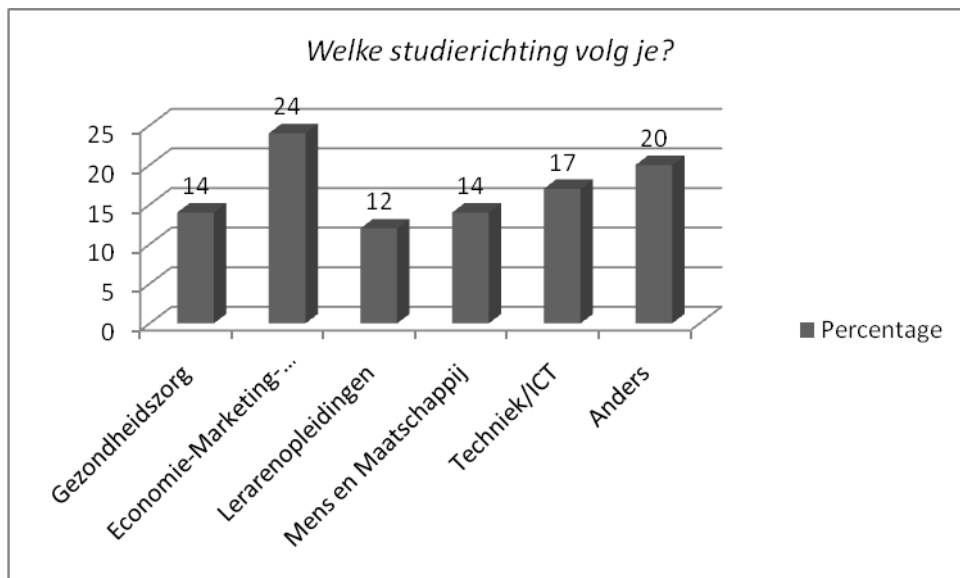
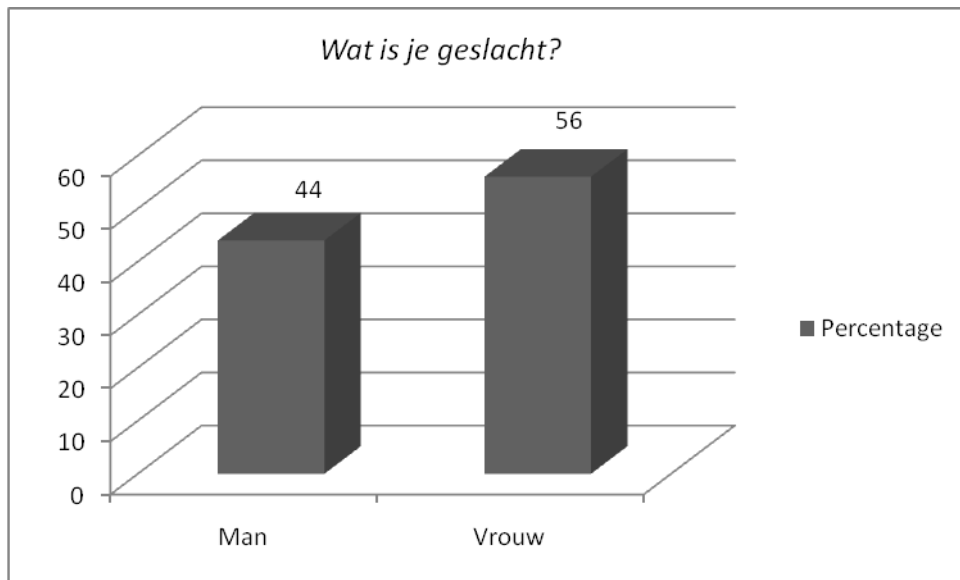
Zie ook de achterkant.

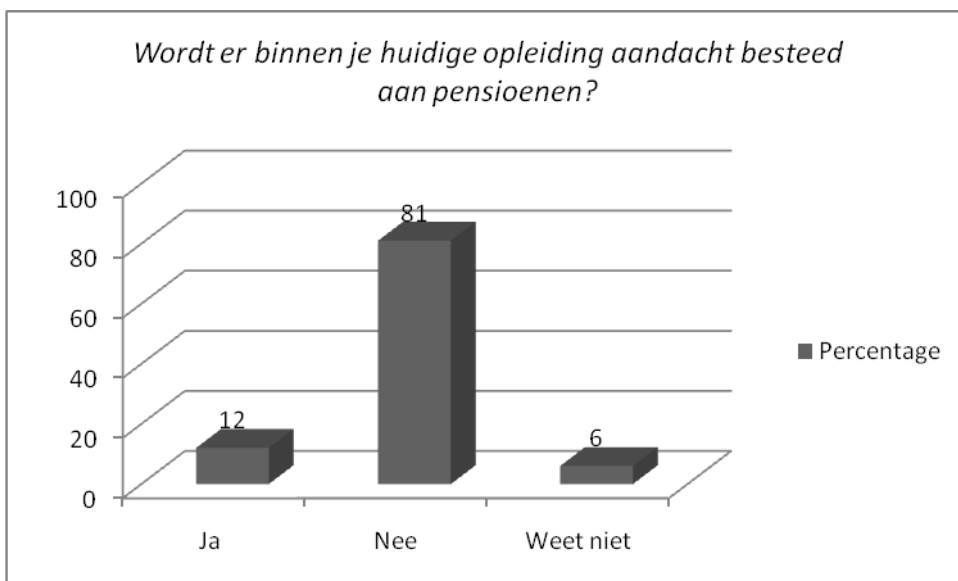
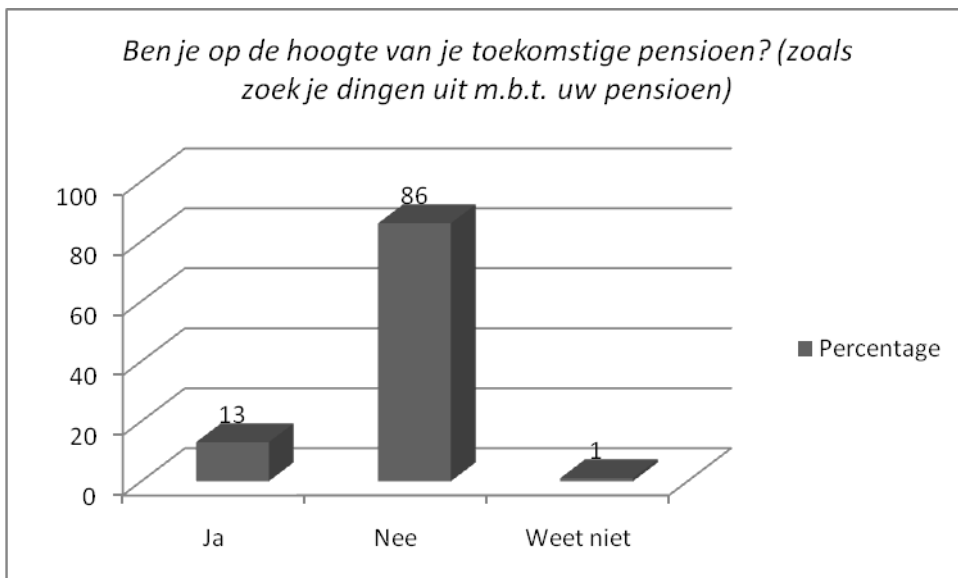
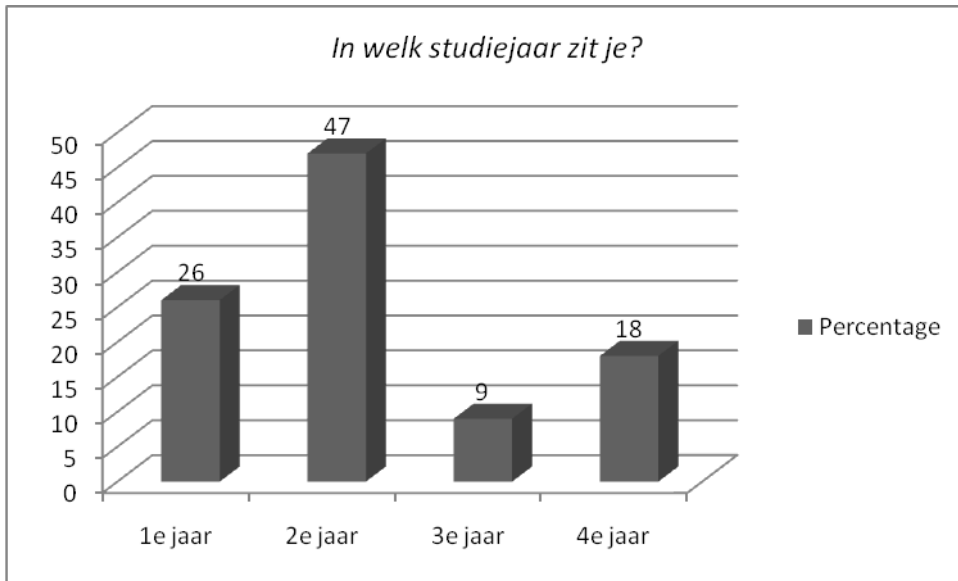
6. Zou je het belangrijk dat in het onderwijs aandacht wordt besteed aan pensioenen?
- Ja, omdat.....ga verder met vraag 7
  - Nee, omdat.....einde van de vragenlijst
  - Weet niet, ga verder met vraag 8
7. Hoe zou er binnen het onderwijs aandacht kunnen worden besteed aan pensioenen? (er zijn meerdere antwoorden mogelijk)
- Voorlichting, ga verder met vraag 8
  - Project, ga verder met vraag 10
  - Spel/quiz, ga verder met vraag 10
  - Anders, namelijk....., ga verder met vraag 10
8. Hoe vind je dat de voorlichting gegeven dient te worden?
- Intern (bijvoorbeeld een les gegeven door een docent), ga verder met vraag 10
  - Extern, ga verder met vraag 9
9. Welke instantie zou volgens jou als externe partij kunnen fungeren?
- Pensioencommunicatiebedrijf
  - Werkgeversorganisatie
  - Werknemersorganisatie
  - Anders, namelijk.....
10. In welke fase van je huidige opleiding zou je meer in aanraking willen komen met pensioenen?
- Begin van je huidige opleiding
  - Einde van je huidige opleiding
  - Anders, namelijk.....
11. Hoe vaak moet de instructie plaatsvinden?
- 1x in het jaar
  - 1x in het halve jaar
  - 1x per kwartaal
  - Maandelijks
  - wekelijks

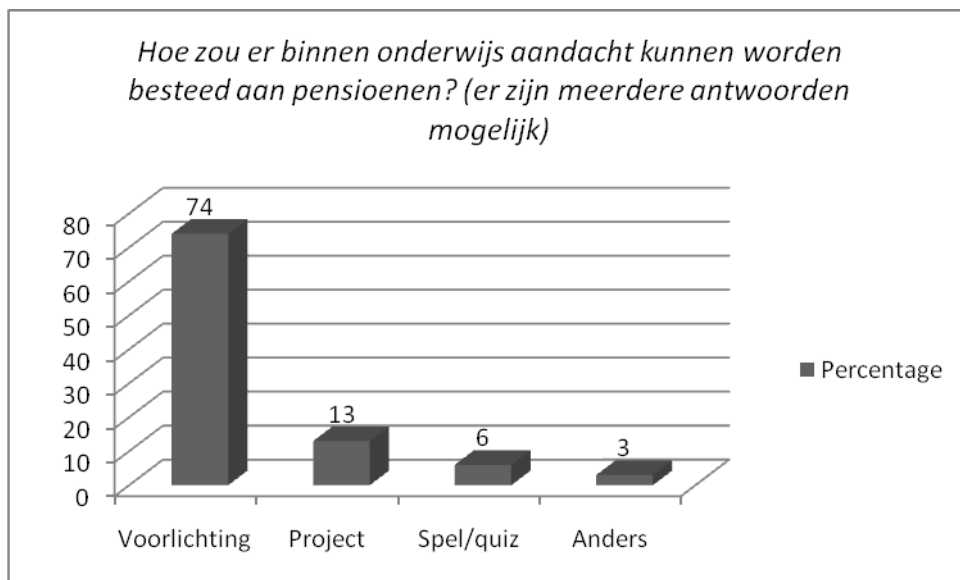
Bedankt voor het invullen van de vragenlijst!

Bijlage II

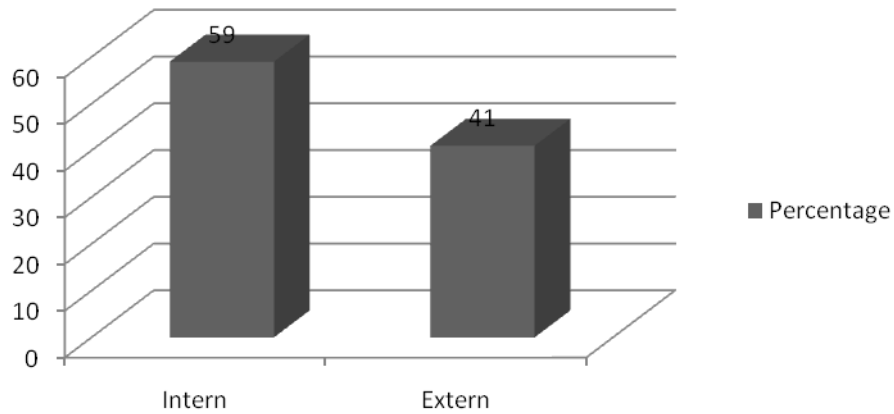
De algemene resultaten van de studentenenquête.

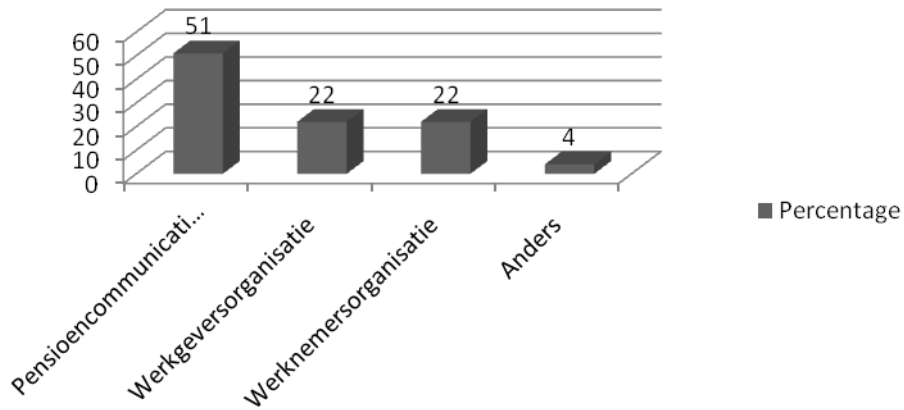

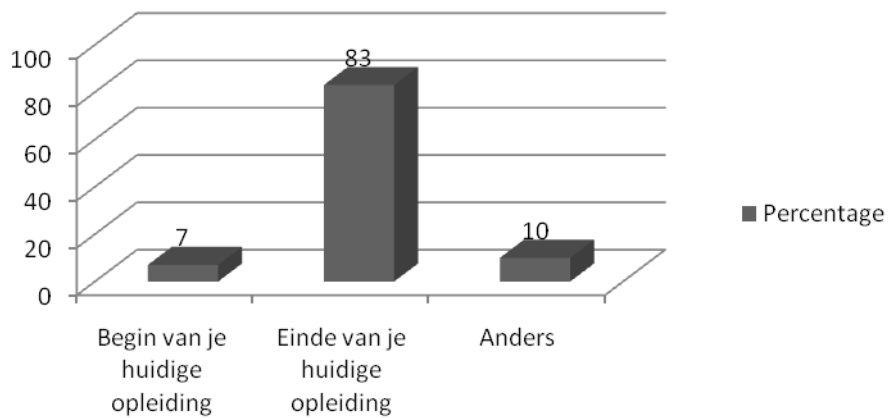
Hoe vind je dat de voorlichting gegeven dient te worden?

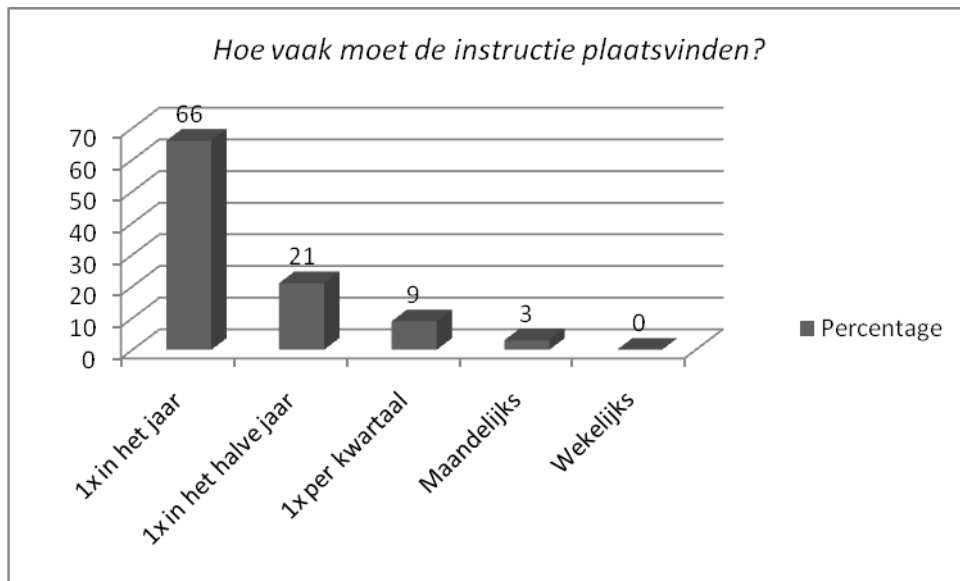

Welke instantie zou volgens jou als externe partij kunnen fungeren?

In welke fase van je huidige opleiding zou je meer in aanraking willen komen met pensioenen?

Bijlage III

Enquête docenten

1. Wat is uw geslacht?
  - Man
  - Vrouw

2. Aan welke studierichting geeft u les?
  - Gezondheidszorg
  - Economie- marketing- rechten
  - Lerarenopleidingen
  - Mens en maatschappij
  - Techniek
  - Anders, namelijk .....

3. Oriënteert u zichzelf weleens naar de mogelijkheden van pensioenopbouw? (zoals zoekt u dingen uit m.b.t. uw pensioen?)
  - Nooit
  - Soms
  - Vaak

4. Denkt u dat jongeren het belang van pensioenopbouw kennen?
  - Ja
  - Nee
  - Weet niet

5. Vindt u het belangrijk dat er in het onderwijs aandacht wordt besteed aan pensioenen?
  - Ja, omdat.....ga verder met vraag 6
  - Nee, omdat.....einde van de vragenlijst
  - Weet niet, ga verder met vraag 6

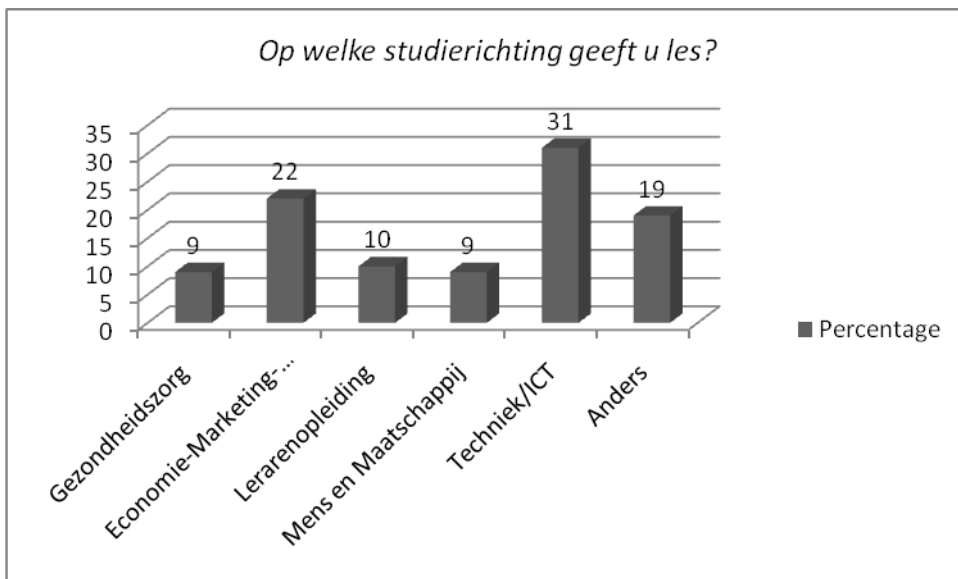
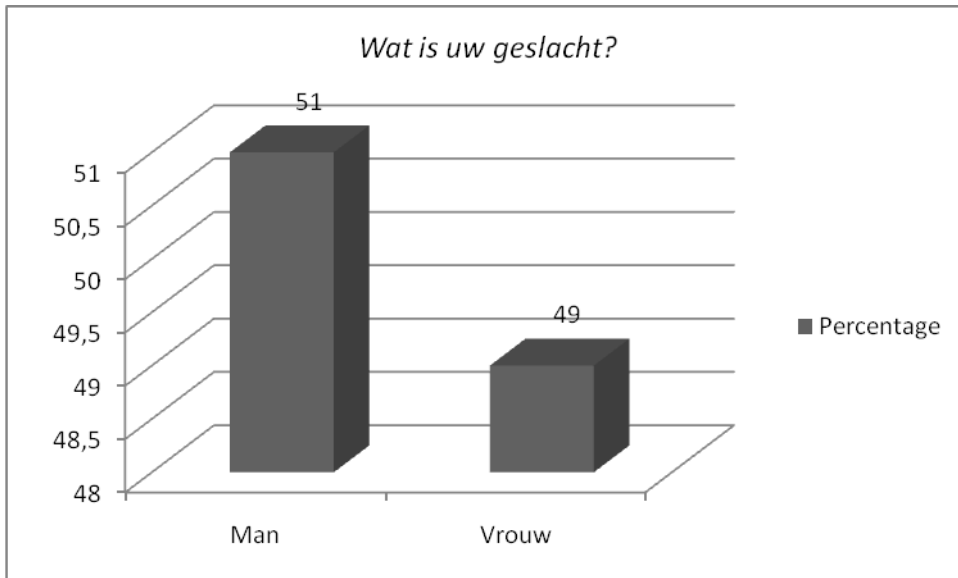
Zie ook de achterzijde.

6. Op welke manier zou er binnen het onderwijs aandacht kunnen worden besteed aan pensioenen? (er zijn meerdere antwoorden mogelijk)
  - Voorlichting, ga verder met vraag 7
  - Project, ga verder met vraag 9
  - Spel/quiz, ga verder met vraag 9
  - Anders, namelijk....., ga verder met vraag 9

7. Hoe vindt u dat de voorlichting gegeven dient te worden?
  - Intern (bijvoorbeeld een les gegeven door een docent), ga verder met vraag 9
  - Extern, ga verder met vraag 8

8. Welke instantie zou volgens u als externe partij kunnen fungeren?
  - Pensioencommunicatiebedrijf
  - Werkgeversorganisatie
  - Werknemersorganisatie
  - Anders, namelijk.....

9. In welke fase van de opleiding zou de student meer in aanraking moeten komen met pensioenen?
  - Begin van de opleiding
  - Einde van de opleiding
  - Anders, namelijk.....

10. Hoe vaak moet de instructie plaatsvinden?
  - 1x in het jaar
  - 1x in het halve jaar
  - 1x per kwartaal
  - Maandelijks
  - wekelijks

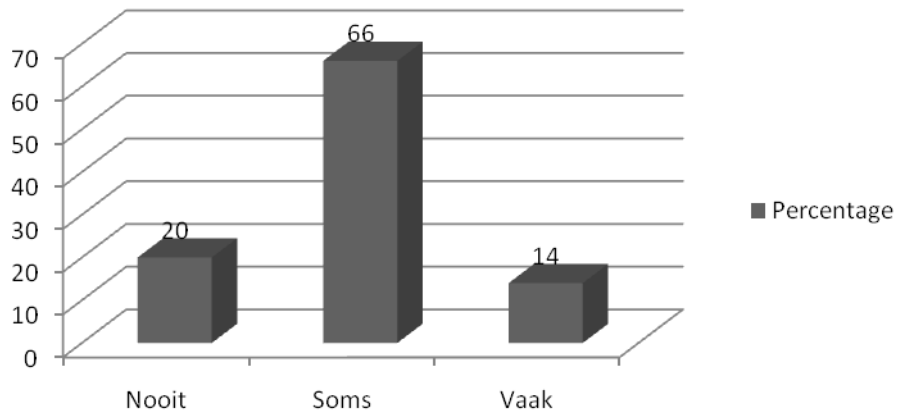
Bedankt voor het invullen van de vragenlijst!

Bijlage IV

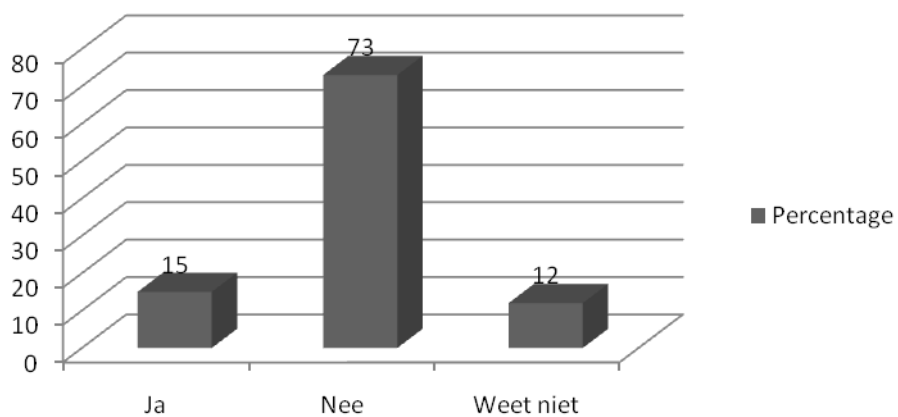
De algemene resultaten van de docentenquête.

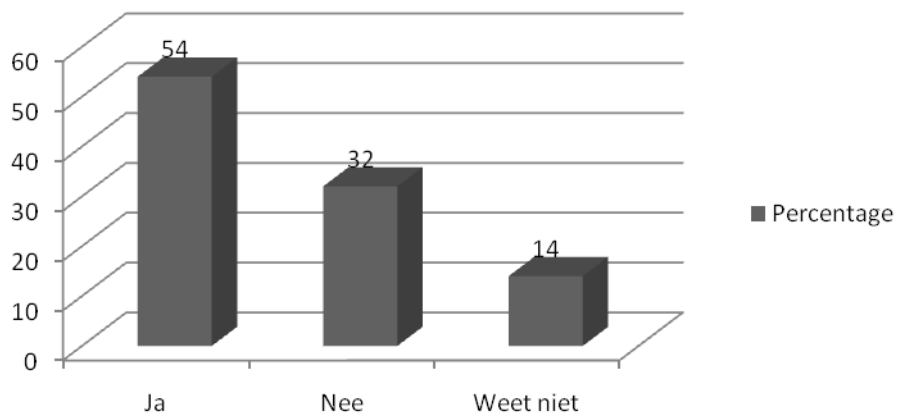
Oriënteert u zichzelf weleens naar de mogelijkheden van pensioenopbouw?

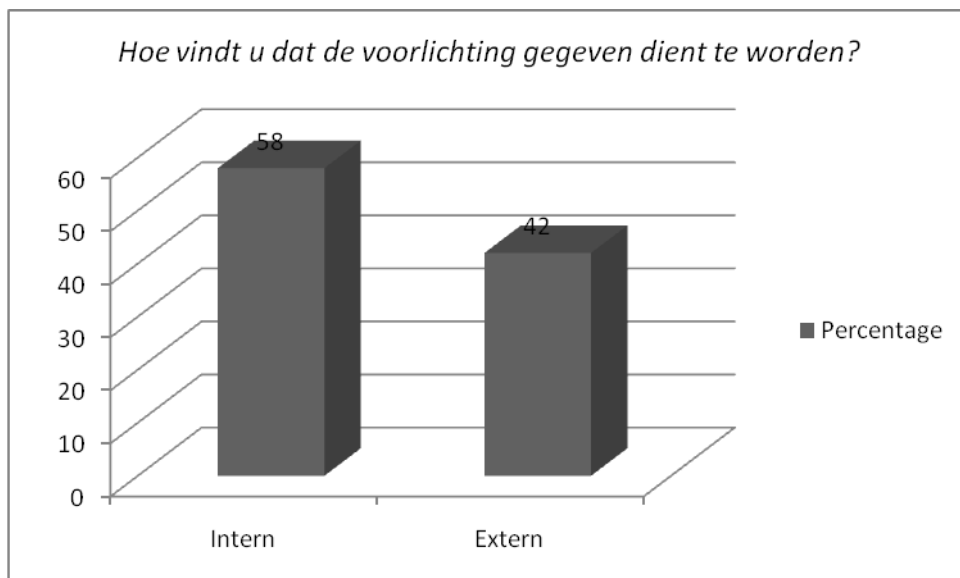
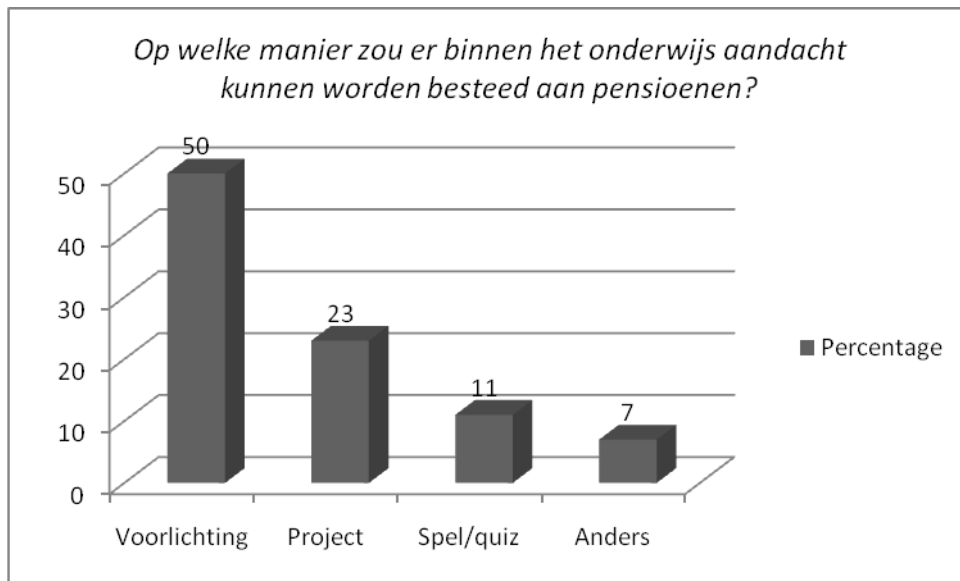

Denkt u dat jongeren het belang van pensioenopbouw kennen?

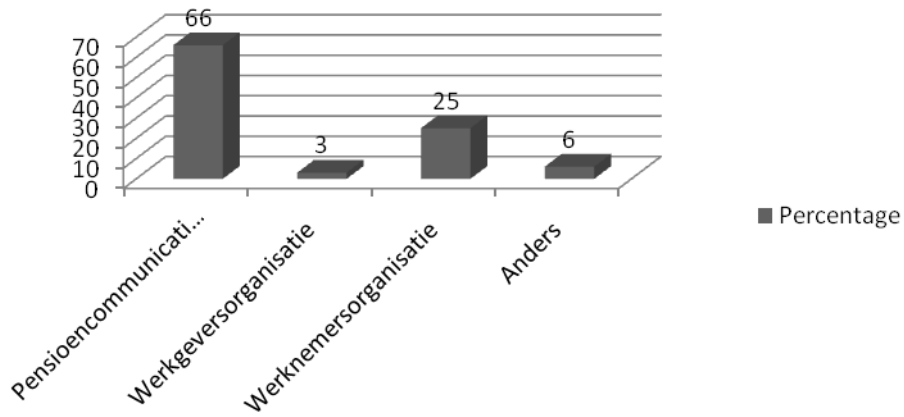

Vindt u het belangrijk dat er in het onderwijs aandacht wordt besteed aan pensioenen?

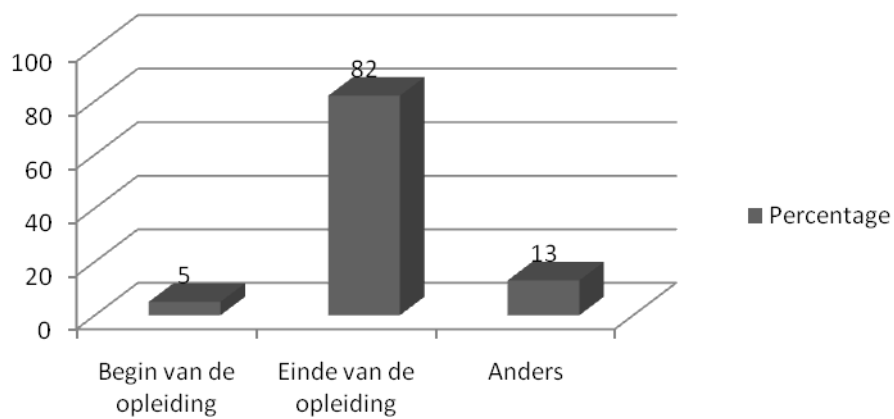

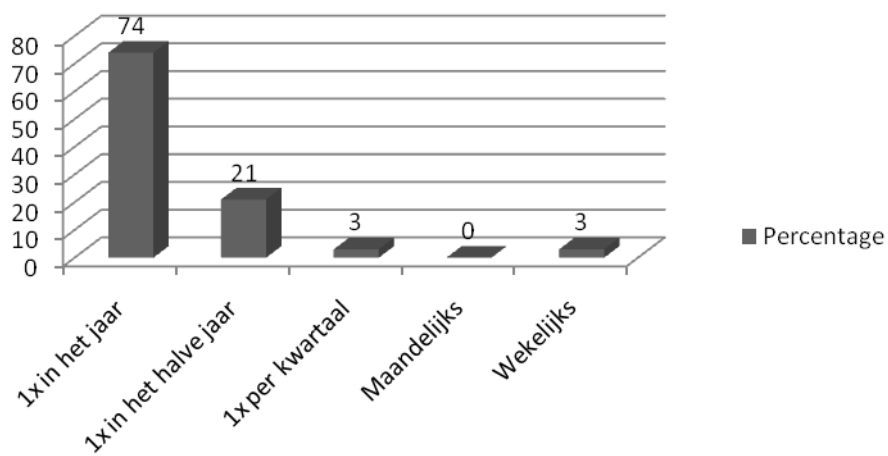
Welke instantie zou volgens u als externe partij kunnen fungeren?

In welke fase van de opleiding zou de student meer in aanraking moeten komen met pensioenen?

Hoe vaak moet de instructie plaatsvinden?

Bijlage V

Samenvattingen van de interviews met docenten en opleidingshoofden.

Na aanleiding van ons onderzoek willen wij enkele docenten en afdelingshoofden interviewen om erachter te komen welke manier het beste is om jongeren bewust te maken van het belang van pensioenopbouw en op welke manier scholen hieraan kunnen bijdragen om dit probleem op te lossen.

Wij hebben ervoor gekozen om docenten en afdelingshoofden van verschillende sectoren te interviewen. Door te kiezen voor verschillende sectoren kunnen we erachter komen of er vanuit de verschillende sectoren anders gedacht wordt over dit probleem.

Interview Matty van Est afdelingshoofd van de afdeling MER

Matty van Est is afdelingshoofd van de afdeling MER. Deze afdeling bestaat uit de opleidingen Management Economie en Recht, Vastgoed en Makelaardij en Financial Services Management. Matty van Est was bekend met het probleem dat jongeren steeds minder bewust zijn van het belang van pensioenopbouw. Volgens haar zijn jongeren op deze leeftijd vooral met andere dingen bezig, zoals uitgaan en hoe ze rond komen met hun huidige inkomen. Tevens zegt ze dat een schoolgaand iemand al helemaal niet bezig is met pensioenopbouw, dit omdat het niet direct van invloed is op hun huidige levensstijl. Voor jongeren is het pas van belang als men de arbeidsmarkt opgaat om een baan te krijgen. Bij hun sollicitatiegesprek zal pensioenopbouw zodoende niet de hoogste prioriteit hebben. Jongeren gaan eerder onderhandelen over salaris en vrije dagen. Mevr. van Est vertelde ons dat mensen pas aan hun pensioen denken wanneer ze een vaste baan hebben en samenwonen.

Om jongeren iets over pensioenen tijdens de opleiding te laten leren zal er volgens mevr. van Est een sollicitatietraining ingevoerd kunnen worden. Deze training zal in het laatste jaar aan bijna afgestudeerde studenten gegeven worden. Volgens haar is het leerrendement op dit moment het hoogst, omdat deze studenten deze informatie in de geringe toekomst al zullen kunnen gebruiken. In deze training zal men een geheel plaatje krijgen van wat er op de arbeidsmarkt op hun afkomt, wanneer ze voor hun eerste vaste baan gaan solliciteren. In deze training krijgt men sollicitatielessen, in beeld brengen van belangrijke financiële aspecten waaronder ook het pensioenenverhaal valt en een algemeen verhaal over de ervaringen van een gast spreker. Het gehele plaatje in zicht krijgen is volgens haar interessanter voor de studenten. Deze sollicitatietraining zal men willen laten geven door een extern recruitment bureau. Dit bureau moet een neutrale partij zijn, zodat men het verhaal goed kan uitleggen aan de hand van onafhankelijke informatie zonder reclame te maken voor de onderneming waar men werkzaam voor is. Op die manier komen zijn/haar eigen ervaringen het beste naar voren. Deze sollicitatietraining moet door een externe partij gebeuren volgens mevr. van Est, omdat er niet op alle opleidingen kennis is over al deze zaken.

Scholen zijn volgens mevr. van Est niet verantwoordelijk voor het feit dat jongeren steeds minder het belang inzien van pensioenopbouw. Volgens haar moeten scholen keuzes maken over de te leggen prioriteiten. Het zou eerder een extra service zijn voor studenten, wanneer deze informatie in alle opleidingen gegeven zou worden. Wel zou het volgens mevr. van Est, wanneer er veel vraag naar is, een goed idee zijn vinden om de hiervoor genoemde sollicitatietraining in te voeren binnen alle opleidingen.

Interview Fred Nooijen docent bedrijfsmanagement MKB

Fred Nooijen is docent Bedrijfsmanagement MKB aan de Fontys Hogeschool in Eindhoven. Fred Nooijen vindt dat het niet pensioenenbewustzijn van jongeren een sociaal maatschappelijk probleem is. Volgens hem moet je al bij de basis beginnen om jongeren hier bewust van te maken. Zo blijkt dat jongeren het op jonge leeftijd al moeilijk vinden om met geld om te gaan. Hierdoor is het belangrijk dat jongeren in hun opvoeding al gedeeltelijk inzicht krijgen op de financiële uitgaven in de toekomst. Op het gebied van pensioenen moet men spelenderwijs al op de middelbare school beginnen hier aandacht aan te geven en op het HBO moet er meer verdieping komen over dit onderwerp.

Dhr. Nooijen is van mening dat het belang per opleiding verschilt om jongeren te informeren over pensioenen. Op financieel gerichte opleidingen zou dit in de lesstof opgenomen kunnen worden. Hierdoor zal het gegeven kunnen worden door de leraren. Verder vindt Fred Nooijen dat ook andere onderdelen zoals verzekeren, hypotheek, etc. binnen het lesprogramma opgenomen kunnen worden.

Bij opleidingen waarbij geen financiële vakken naar voren komen zou dit facultatief ingevoerd kunnen worden. Studenten kunnen zelf kiezen of ze geïnformeerd willen worden over hun pensioen. Volgens dhr. Nooijen zou dit bij de SLB- en marketingfunctionaris neergelegd moeten worden. Door visueel te werken, door middel van bijvoorbeeld een film waarin alle informatie naar voren komt, zullen jongeren er meer geïnteresseerd in raken.

Volgens dhr. Nooijen moet het onderwerp herhaalt worden binnen de opleiding. Hierdoor blijft het meer hangen bij de jongeren. Zodoende zou de informatie verschaft kunnen worden in het 2^e en 4^e lesjaar. Het 4^e lesjaar is van belang, omdat het grootste gedeelte van de studenten de arbeidsmarkt op gaat. Vanaf dat moment komen ze ermee in aanraking. Zo komen jongeren erachter wat er op dat moment op de markt speelt en waarmee men rekening dient te houden als men start.

Scholen zijn volgens dhr. Nooijen niet verplicht om aandacht te besteden aan pensioenen. Wel kunnen scholen inspelen op het belang van pensioenopbouw. Scholen kunnen de studenten niet op alle gebieden informeren. Wel zou het aantrekkelijk voor de studenten zijn om op financieel gebied te worden geïnformeerd over de mogelijkheden tijdens hun carrière. Dhr. Nooijen vindt dat pensioenaanbieders ook meer mogen doen om jongeren bewuster te maken van pensioenopbouw. Dit zijn hun toekomstige klanten die het geld binnen moeten brengen en waar zij over een paar jaar afhankelijk van zijn.

Interview Nick Heijder teamleider Personeel & Arbeid

Nick Heijder is teamleider van de opleiding Personeel & Arbeid aan de Fontys Hogescholen te Tilburg. De heer Heijder heeft er eigenlijk nooit zo over nagedacht dat het niet pensioenbewustzijn van jongeren een probleem kan zijn. Hij heeft bij de studenten van zijn opleiding dat niet zo gemerkt dat dit een probleem zou kunnen zijn, omdat zij met sociale wetgeving in aanraking komen. Zij krijgen hier les over op de opleiding en zullen dus ook iets meekrijgen over pensioenen. Wel is hij van mening dat het misschien nog in meerdere mate aan de orde kan komen in de lesstof, door extra nadruk te leggen op bepaalde onderwerpen.

Hij is van mening dat het op de hoogte zijn van pensioenopbouw mede van belang is om goed en succesvol te kunnen functioneren. Het is namelijk een soort inkomstenbron die men dan behoort te managen om later een goed pensioen te krijgen. Hij vindt zodoende dat er misschien wel over nagedacht dient te worden binnen de opleiding om het eventueel vrijwillig te stellen, door bijvoorbeeld voorlichting of iets dergelijks in te voeren. Het liefst als het kan ziet hij dit intern gebeuren, want waarom zou je de krachten van Fontys niet bundelen? Hij zou deze voorlichting aan het einde van de HBO-opleiding aanbieden, omdat men dan in de fase zit van het afstuderen en het betreden van de arbeidsmarkt. Op deze manier weet men dat men ook over pensioen kan gaan handelen bij de werkgever.

Het is volgens de heer Heijder dus belangrijk om je pensioen goed in de gaten te houden, zodat je eventuele gaten kunt corrigeren. Het is daarbij ook een stuk algemene ontwikkeling van de student om iets te weten over pensioenen, maar dat niet alleen; 'het gehele financiële plaatje' speelt daarin een grote rol. Je zou zo'n voorlichting bijvoorbeeld kunnen plaatsen onder de noemer financiële planning. In principe maakt het niet uit wie de voorlichting geeft, Fontys zelf of een externe partij. Alleen zou hij zeggen dat als je de juiste mensen binnen Fontys hebt, je dit het beste aan hen kunt uitbesteden en zo de krachten kunt bundelen. Echter zullen hierbij dan wel bepaalde criteria leidend zijn.

Interview Henk Maas docent aan het conservatorium

Henk Maas is docent aan het Conservatorium op de Fontys Hogescholen te Tilburg. De heer Maas denkt dat iedereen weleens van het begrip pensioenen heeft gehoord en ook weet wat dit inhoudt. Echter denkt hij wel dat jongeren zich hier niet mee bezighouden. Dat deed hij vroeger namelijk ook niet, omdat dat te ver weg ligt; het is een te ver van je bed show. Hij denkt dan ook dat jongeren met andere zorgen bezig zijn, zoals het halen van je studiepunten, je relaties, het op kamers gaan of een huis kopen/huren etc. Hij geeft hierbij ook aan dat hij die zorgen die jongeren tegenwoordig hebben, vroeger zelf niet had, omdat er genoeg werk was en de conjunctuur bloeide als nooit tevoren. Hij vindt het niet de verantwoordelijkheid van de school om de studenten op de hoogte te stellen van pensioen en hen zodoende pensioenbewuster te maken. Dit vindt hij niet de taak van school, omdat ze zich dan ook met privé zaken moeten bemoeien, zoals verzekeringen, vervoer, samenlevingscontracten etc.

Op het conservatorium kennen ze al geruime tijd de module: "Zelfstandig ondernemen". De heer Maas denkt dat de school het onderwerp pensioenen in deze module wel een plekje zou kunnen geven, zodat het meer onder de aandacht komt bij jongeren. Ook zou er volgens hem een cursus over pensioenen geplaatst kunnen worden als verplicht onderdeel in elke minor. Dit zou volgens hem plaats kunnen vinden voor elke opleiding zodat op deze manier alle studenten de informatie binnenkrijgen over pensioenen. Hij zou deze voorlichting pas aan de orde willen brengen bij de hogere jaars, met andere woorden bij degene die met grote zekerheid hun studie tot een goed einde zullen brengen. Zodoende kunnen zij, als ze zijn afgestudeerd, deze stof inpassen in hun alledaagse businessplaatje.